

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko: Katarzyna Anna Szalewska

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

2006 – magister filologii polskiej (specjalność: edytorstwo) na Wydziale Filologiczno-Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego, tytuł pracy: *Symbolika mistyczna w barokowej prozie klasztornej*, promotor: prof. dr hab. Edmund Kotarski, dyplom z tytułem najlepszego absolwenta filologii polskiej w roku 2006.

2006–2010 – studia doktoranckie na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego.

4.03.2010 – uzyskanie stopnia doktora nauk humanistycznych, Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny, na podstawie rozprawy *Pasaż tekstowy – próba charakterystyki gatunku* (promotor: prof. dr hab. Małgorzata Czermińska, recenzenci: prof. dr hab. Ryszard Nycz, prof. UG, dr hab. Stanisław Rosiek; obrona z wyróżnieniem), dziedzina: nauki humanistyczne, dyscyplina: literaturoznawstwo, specjalność: teoria literatury.

2009–2013 – studia III stopnia na kierunku historia, na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

od 1.10.2010 – adiunkt w Instytucie Filologii Polskiej, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego (obecnie Katedra Teorii Literatury i Krytyki Artystycznej).

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego: monografia *Urbanalia – miasto i jego teksty. Humanistyczne studia miejskie*

b) autor: Katarzyna Szalewska, rok wydania: 2017, nazwa wydawnictwa: Fundacja Terytoria Książki (słowo/obraz terytoria), recenzent wydawniczy: prof. dr hab. Małgorzata Czermińska

c) omówienie celu naukowego wyżej wymienionej pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Celem podjęcia projektu naukowego, którego efektem stała się prezentowana monografia *Urbanalia – miasto i jego teksty. Humanistyczne studia miejskie*, było przebadanie bogatej już dziś gałęzi humanistyki, jaką są studia miejskie (*urban studies*), oraz aplikacja narzędzi tej refleksji do interpretacji tekstów kultury, przede wszystkim polskiej prozy XX i XXI wieku. Takie sprofilowanie celu badań wiązało się z próbą: po pierwsze – syntetycznego przedstawienia

najsilniej dziś oddziałujących na studia miejskie nurtów współczesnej myśli humanistycznej, po drugie – odczytania ważnych tekstów literatury polskiej w perspektywie *urban studies*, po trzecie – ukazania możliwości interdyscyplinarnego badania miasta za pomocą instrumentarium literaturoznawstwa, ale też geografii, socjologii czy historii, a więc podjęcia refleksji metodologicznej, która mogłaby doprowadzić nie tylko do zastosowania optyki geografii kulturowej czy historii architektury w lekturze tekstów literackich, ale także do skonstruowania kategorii, ujęć, perspektyw literaturoznawczych zdolnych opisać zjawisko przenikania się miasta i tekstu. Dlatego też w monografii zaproponowałam pojęcie „urbanaliów”, poprzez które rozumiem formy literackie (jak na przykład *Donosy rzeczywistości* Mirona Białoszewskiego) i paraliterackie (jak na przykład popularne dziś spacerowniki) wyrosłe z żywiołu miasta i podejmujące jego temat. „Urbanalia” byłyby zatem terminologiczną propozycją umożliwiającą opis dyskursywnych zjawisk wymykających się zarówno tradycyjnym klasyfikacjom genologicznym, jak i – szerzej – tradycyjnemu rozumieniu granic literackości.

Grupa badanych tekstów, konieczna do osiągnięcia tak sformułowanego celu studiów, była bardzo liczna. Nazwiska Tadeusza Konwickiego, Czesława Miłosza, Brunona Schulza, Józefa Wittlina, ale przede wszystkim Mirona Białoszewskiego wyznaczały pole badań nad rolą przestrzeni i – zwłaszcza – miasta w wyobraźni i technice pisarskiej ważnych i bardzo odmiennych twórców literatury polskiej XX wieku. Interesowała mnie także literatura polska końca XX i XXI wieku, jako najczęściej (i w sposób świadomie krytyczny, metatematycznie) reprezentująca współczesne doświadczenie miejskie (a więc analizie poddana została twórczość takich pisarzy, jak między innymi: Małgorzata Baranowska, Joanna Bator, Sylwia Chutnik, Stefan Chwin, Paweł Huelle, Ignacy Karpowicz, Jerzy Pilch, Barbara Piórkowska, Tomasz Różycki, Magdalena Tulli czy Krzysztof Varga). Nieustannie tłem dla rozważań pozostawały wielkie polskie „powieści miejskie”, czyli *Lalka* Bolesława Prusa oraz *Ziemia obiecana* Władysława S. Reymonta, a także klasyczne ujęcia miasta w kontekście rodzącej się nowoczesności, czyli twórczość Charles’a Baudelaire’a i Waltera Benjamina. Wymienione powyżej nazwiska nie wyczerpują korpusu badanych tekstów, który obejmował również innych twórców – prozaików i poetów (przede wszystkim Adama Zagajewskiego), twórców nie tylko polskich (między innymi Patricca Modiano) i nie tylko pracujących w materii słowa (część rozważań została poświęcona także miejskim instalacjom i typomuralom). Tak szerokie zakreślenie badań i objęcie nimi pisarzy reprezentujących różne światopoglądy, niejednolite techniki literackie i wywodzących się z odmiennych tradycji miało na celu stworzenie panoramy nowoczesnej refleksji nad miastem i ukazanie jak największej liczby odmian

sposobów reprezentacji doświadczenia miejskości w sztuce, a jednocześnie znalezienie potencjalnych zbieżności, które świadczyłyby o istnieniu pewnych „toposów” wyobraźni urbanistycznej.

Cel, jakim było napisanie pewnego rodzaju syntezy humanistycznych studiów miejskich, wpływał też na dobór metod i narzędzi prowadzenia badań. *Urban studies* dzielą wiele metodologicznych założeń z innymi nurtami myśli humanistycznej rozwijającymi się po tzw. zwrocie topograficznym (z koncepcjami dotyczącymi roli przestrzeni w kulturze i modelu spacialnego jako paradygmatu refleksji humanistycznej, których autorami są między innymi Michel Foucault, Edward Soja, Henri Lefebvre, Michel de Certeau i Marc Augé), zwłaszcza z geopoetyką. Tematyka ta zakłada poruszanie się w obszarach różnych i interdyscyplinarnych ujęć (geografia humanistyczna, somatopoetyka, performatyka, nowy regionalizm, semiotyka, geopoetyka, geokulturologia czy kartografia krytyczna) oraz ciągle testowanie przydatności wypracowanych przez nie narzędzi do analizy współczesnego miasta i podmiotu go doświadczającego. W ramach nowoczesnego myślenia o mieście współistnieją wywodzące się z odmiennych tradycji interpretacyjnych i epistemologicznych wyobrażenia miasta-tekstu (pochodzące z założeń semiotyki i hermeneutyki), miasta-ciała (z fenomenologii i powiązanej z nią somaestetyki), miasta-sieci działających podmiotów (z performatyki) itd. Historia studiów miejskich w istocie ukazuje przemiany w obrębie humanistyki dwudziestowiecznej, miasto staje się swoistym papierkiem lakmusowym dla określenia ewolucji pojęć i strategii interpretacyjnych (czego świadectwem przejście od koncepcji miasta-tekstu do miasta-działania, czy też wzrost zainteresowania genderowymi uwarunkowaniami percepcji i wytwarzania przestrzeni wraz z rozwojem dyskursów reindykacyjnych bądź zwrot ku somatycznym wymiarom doświadczenia, odpowiadający reorientacji kategorii badawczych w łonie samej humanistyki, wychodzącej ku temu, co niezdyktowane). Dlatego studiowanie wyobraźni urbanistycznej i jej kulturowych reprezentacji staje się ważnym zadaniem otwierającym badacza także na inne, pozatopograficzne wątki refleksji humanistycznej.

Formułą spajającą kierunki moich działań była natomiast antropologia codzienności oraz kulturowe czytanie literatury, czyli definiowanie jej jako jednej z wielu praktyk kulturowych dokonywanych w i na materiale przestrzeni miasta. Celem takiego odczytania literackich świadectw miejskich była rekonstrukcja nowoczesnej wyobraźni urbanistycznej oraz sposobów jej reprezentacji i transmisji w kulturze. W ujęciu szczegółowym tematem moich badań stały się teksty kultury werbalizujące doświadczenie miejskości lub wpływające na wytwarzanie tego doświadczenia (jak na przykład typomurale, literatura w funkcji instalacji miejskich itd.).

Podsumowując, interesowały mnie obszary graniczne zarówno literatury, jak i literaturoznawstwa (miejsca refleksji umożliwiające komparatystyczne ujęcie dyskursu literaturoznawczego, geograficznego i kulturoznawczego).

Wyniki tak zakreślonych badań zostały zaprezentowane w przywołanej monografii i sproblematyzowane w pięciu obszarach tematycznych. Pierwszy z nich obejmował refleksję nad genologiczną atrybucją urbanaliów. Odchodząc od tradycyjnie pojętej gatunkowości, zaproponowałam pojęcie urbanistycznego pejzażu gatunkowego jako kategorii opisu wielu literackich i paraliterackich form reprezentacji doświadczenia miejskości (spacerowniki, pasáže tekstowe, anegdota, pitawale, *faits divers*, *tableaux*, legenda miejska, plotka, fizjologie). Poszukiwałam cech wspólnych tak różnych wypowiedzi tekstowych poświęconych miastu, jednocześnie wskazałam także ich dziewiętnastowieczną, przede wszystkim prasową proveniencję. Próba nakreślenia genologicznych studiów miejskich zaprowadziła mnie do zdefiniowania urbanaliów jako utworów związanych z doświadczeniem miejskości tematycznie i formalnie, stanowiących efekt poszukiwań tekstowych form ekwiwalencji doświadczenia bycia w przestrzeni miejskiej, z właściwymi mu doznaniem zmysłowymi oraz odczuciem ruchu, przemierzania miasta w sensie praktyki przestrzennej (zgodnie z myślą de Certeau). Tak rozumiany pejzaż genologiczny nie jest zjawiskiem z zakresu poetyki normatywnej i wykracza poza obszar poetyki opisowej, stanowiąc zjawisko kulturowe, pewien model interpretowania nowoczesności, medium przekazujące doświadczenie urbanistyczne i porządkującą ją refleksję. Z kolei badanie tak rozumianych gatunków okazuje się poszukiwaniem prawideł współczesnej wyobraźni spacialnej i modeli zdomawiania się w przestrzeni poprzez dyskurs.

Formuła „miejski pejzaż genologiczny” pozwoliła na uwolnienie się od tradycyjnego myślenia gatunkowego na rzecz refleksji socjologicznej i kulturowej, w której rozmaite formy pisania o mieście, urbanalia, tworzą swoiście niepodzielny żywiół tekstowy (hermeneutyczną przestrzeń genologiczną miasta), dyskursywnie zagospodarowując współczesne *polis* na różne, komplementarne wobec siebie sposoby. Analizując gatunkowe cechy urbanaliów i ich społeczną oraz literacką tradycję, szczególną uwagę zwróciłam również na legendę miejską – gatunek folklorystyczny, zwykle niedoceniany przez filologów, a stanowiący wyraz oddolnego żywiółu narracyjnego, ściśle współcześnie powiązanego z miastem. Co więcej, legenda miejska, podobnie jak również przeze mnie interpretowana (na podstawie twórczości Białoszewskiego) anegdota, z całym właściwym jej potencjałem wywrotowym wobec oficjalnej historii, zdroworozsądkowego opisu życia miasta, kryje w sobie ogromny potencjał jako narracyjna drobinka – jeden z morfemów, z których układają się większe narracje –

historyczne, literackie, związane z polityką miejsca. Bardzo wyraźnie uwidacznia się ta prawidłowość we współczesnej literaturze, powracającej do lokalnych opowieści, do głosów regionu. I powoli zaczyna być to widoczne w nowoczesnym literaturoznawstwie, które z jednej strony odeszło już daleko od zainteresowania folklorystyką, morfologią ludowych tekstów oraz traktowanymi już jako element bazowej wiedzy filologicznej ustaleniami narratologów. Z drugiej strony, skłaniając się ku poetyce kulturowej (traktowaniu tekstu literackiego na równi z innymi świadectwami reprezentującymi doświadczenie), nowemu historyzmowi (zainteresowaniu szerokim kontekstem tekstu) i zwrotowi topograficznemu (w tym studiom miejskim i nowemu regionalizmowi) – musi napotkać ważne z tego punktu widzenia, peryferyjne opowieści z pogranicza kultury „wysokiej” i z samego centrum kultury „masowej”. Takimi właśnie tekstami są legenda miejska, anegdota, *faits divers*, *tableaux*, ale też włączane w obręb większych całości literackich drobne wypowiedzi uliczne (genry miejskiej mowy).

To właśnie te drobinki narracyjne wyłaniające się z żywiołu miejskiego stały się przedmiotem moich analiz, które objęły zarówno rolę genrów mowy miejskiej jako budulca utworów literackich, jak i artystyczne funkcje toponimów. W rozważaniach tych próbowałam zrekonstruować tekstowe strategie budowania swoistej „mikroskopii” miasta, złożonej z mikrodarzeń (pojedynczych wypowiedzi, anegdot, krótkich scenek), w lapidarnej formule reprezentujących istotę miejskości z jej szybkością, symultanizmem i polifonią. Przedmiotem zainteresowania uczyniłam także rolę toponimii jako zasady kompozycyjnej utworów literackich (np. *Dykcyonarz wileńskich ulic* Miłosza czy tomiku *Powrót Zagajewskiego*), organizującej materiał tematyczny, opisy przestrzenne i konstrukcję narracyjnego (lub lirycznego) punktu widzenia, gdzie kolejne nazwy ulic stają się przystankami w intelektualnej, często wspomnieniowej, miejskiej wędrówce podmiotu. Celem, który przyświecał badaniom „mikroskopii” literackiego *polis* i miejskiego pejzażu genologicznego, było osadzenie filologicznych ustaleń w perspektywie socjologii miasta i antropologii życia codziennego. Takie sprofilowanie badań umożliwiła inspiracja Bachtinowskimi studiami nad gatunkami mowy oraz polifonią, a przede wszystkim koncepcja miejsc socjokulturowych Wasilija Szczukina wyrażająca się w pojęciu geokulturologii, czyli metody analizy tekstu w powiązaniu z jego przestrzenną etiologią, gatunkami zdarzeń i zachowania, a więc językowo-socjologicznymi konwencjami, które leżą u źródeł literatury spacialnej, zwłaszcza zaś urbanaliów. Taka metoda, zakładająca analogię między aktami mowy a przestrzeniami, w których są one dokonywane, a także – między gatunkami literackimi a miejscami w realnej przestrzeni, umożliwiła mi przezwycięzenie statyczno-tekstualnej perspektywy analizy przestrzeni urbanistycznej i przyświecała wszystkim prezentowanym w monografii studiom.

Ważną rolę odgrywa w nich bowiem powiązanie literatury z kontekstem, historią miejsca, miejskim chronotopem i jego socjokulturowym podglebiem.

Drugi nurt badań nad miastem wiązał się z przejściem od perspektywy genologicznej ku retoryce, zwłaszcza w rozumieniu, jaki nadał jej de Certeau, znajdując analogię między aktem chodzenia a aktem wypowiedzenia. Jeśli mowa miasta została przeze mnie ujęta w geokulturologicznej perspektywie, w refleksji genologicznej, to ruch miejski badałam nade wszystko w jego powiązaniu z retoryką i tropologią. Posługując się pojęciem werbomotoryki, czyli jednoczesnego chodzenia i pisania, czy też pisania odtwarzającego rytm spaceru, analizowałam ten specyficzny rodzaj praktyki kulturowej. Oczywiście inspiracją dla tego typu ujęć stał się projekt antropologii codzienności Michela de Certeau, jego analiza „opowieści przestrzennych”, gdzie skonstruował on analogię pomiędzy percepcją miasta a tworzeniem wypowiedzi w ramach systemu języka. W obrębie gatunków miejskich, które funkcjonują w genologiczno-geokulturologicznej interpretacji, zaobserwować można swoistą – jak to ujął de Certeau – retorykę przechadzki, a więc mające swoje odzwierciedlenie w stylistyce i kompozycji urbanaliów typy wykorzystania i przetworzenia mowy miasta. Pozostają one przy tym w ścisłym związku z – można by powiedzieć Szczukinowskimi – gatunkami zachowania, czyli przyjętymi modelami poruszania się w przestrzeni i jej percepcji. To dlatego w ramach retoryki przechadzki wyłaniają się odmienne opowieści przestrzenne, różnorakie trajektorie „spacerów”, które znajdują swój ekwiwalent w różnym doborze tropów – tych poszukiwanych i pozostawianych w przestrzeni miejskiej i tych, z których buduje się urbanistyczny tekst. Projektowana przeze mnie „retoryka miejska” wyzyskuje podwójność znaczenia pojęcia tropologii, będąc jednocześnie działaniem spacyjnym i dyskursywnym.

Ta część badań miała w zamierzeniu ukazać szerokie spektrum literackich sposobów konstrukcji retoryki miejskiej. Na podstawie przeprowadzonych studiów podzieliłam sposoby dyskursywizacji i percepcji przestrzeni miejskiej na: mapowanie (kartowanie, będące artystyczną odpowiedzią na postulaty kartografii krytycznej; przykładem choćby konstruowanie alternatywnych map Europy w twórczości Andrzeja Stasiuka), nawigowanie (eksploracja przestrzeni właściwa dla turystów, odtwarzana w przewodnikach turystycznych), flanowanie (silnie związane z tradycją dziewiętnastowieczną spacerowanie tyleż po realnych miejscach, co po intertekstualnej przestrzeni kultury; przykładem eseistyka Zbigniewa Herberta), pielgrzymowanie (w którym wędrówka po mieście odbywa się przede wszystkim na planie wewnętrznych przeżyć podmiotu – dojrzewającego, dokonującego rytuału przejścia, inicjowanego w samowiedzę i/lub śmierć; przykładem *Spis cudzołóżnic* Jerzego Pilcha), dryfowanie (powiązane z praktykami psycho geografii, czyli emocjonalnego i zmysłowego

doświadczenia miasta; przykładem fragmenty *Zaczynając od moich ulic* Miłosza), promenowanie (związane z teatralizacją przestrzeni miejskiej i Goffmanowskim spektaklem przechodniów; przykładem *Ziemia obiecana* Reymonta) i antykwizację (spełniającą się w rekonstrukcji miast nieistniejących, przeszłych, mitycznych, odtwarzaniu antykwarycznych map *polis*; przykładem *Krótką historią pewnego żartu* Chwina). Poszukiwałam nie tylko cech wyróżniających dla każdej z proponowanych strategii, ale również zbadalam sposób, w jaki konstrukcja przestrzeni miejskiej wiąże się z przyjętymi rozwiązaniami fabularnymi (na przykład ważny motyw obramowywania spojrzenia na miasto poprzez figurę okna, odwołania do topiki drogi), ze stylistyką i kompozycją tekstu (na przykład rola zasady trzech jedności w nowoczesnych powieściach miejskich), a nade wszystko z przyjętą koncepcją podmiotowości. Starając się odtworzyć miejskie figuracje nowoczesnego podmiotu, poświęciłam uwagę kategoriom *flâneura* (jako znaku modernistycznej intelektualizacji miasta), *błądzącego/errant* (jako podmiotowej strategii dowartościowującej percepcję zmysłową i somatyzującą doświadczenie urbanistyczne), pielgrzyma, *flâneuse* (jako kategorii wprowadzającej na miejską scenę problematykę genderową) i wielu innym. Podmiotowe spojrzenie na miasto umożliwiło włączenie do zespołu zagadnień urbanistycznych tematyki związanej z somatyzacją miasta, a także z nowoczesnym przełamywaniem okulocentryzmu i świadectwami doświadczenia przestrzeni multisensorycznie. Szczególnie istotną rolę w powyższych analizach odgrywała koncepcja rytmianalizy (Lefebvre'a) – badanie rytmów miasta i ich związków z rytmami percypującego je podmiotu – którą starałam się zaaplikować do analizy literatury XIX i XX-wiecznej (zwracając uwagę na takie aspekty cielesnego bycia-w-mieście, jak moda, sposób poruszania się, voyeueryzm, erotyzm, doświadczenie taktylne i wiele innych).

Trzecie pole problemowe, które próbowałam zagospodarować, wiąże się natomiast z relacjami między miastem a historią. Jako że jest to temat bardzo rozległy i w wielu miejscach dobrze już zbadany, ograniczyłam się do trzech wątków będących w mojej optyce reprezentatywnymi dla nowoczesnego doświadczenia przeszłości w przestrzeni miejskiej. Na podstawie lektury tekstów stanowiących świadectwa spacialnych praktyk urbanistycznych dokonywanych w czasie II wojny światowej (przede wszystkim *Pamiętnik z powstania warszawskiego* Białoszewskiego, ale też proza Michała Głowińskiego, Zofii Nałkowskiej, Władysława Szpilmana i innych) dokonałam analizy retoryki chodzenia (w rozumieniu de Certeau), przekładając ją na doświadczenie wojenne. Spostrzeżenia o sposobach tekstowej werbalizacji dyslokacji tożsamościowej podmiotu, o patologicznej pamięci topografii, którą cechuje się urbanistyczna literatura z czasów wojny, czy o roli figury mapy w konstruowaniu

przywołanych świadectw, pozwoliły wzbogacić tak często interpretowaną twórczość lat 1939–1945 o rzadko akcentowany, ale istotny dla jej zrozumienia aspekt spacji.

Przyjmując, że miasto jest przestrzenią szczególnie predestynowaną do doświadczania obecności śladów historii, badałam także sposób, w jaki objawia się w przestrzeni urbanistycznej przeszłość. Ten problem przedstawiłam na przykładzie jednego, wybranego zjawiska kulturowego, jakim jest miejski pejzaż dźwiękowy (*soundscape*). Analizie poddałam literackie świadectwa doświadczania urbanistycznej audiosfery, z których rekonstruowałam zapisy audytywnych praktyk przestrzennych (czyli sposobów słuchania miasta) w czasie II wojny światowej. Korzystając z ustaleń badaczy estetyki dźwięku (przede wszystkim Raymonda Murraya Schafera), adaptowałam na grunt interpretacji utworów literackich takie pojęcia, jak na przykład świadek/słuchacz (*earwitness*), dźwięki przeszłości (*soundscape past*), znaki dźwiękowe (*soundmarks*) czy dźwięki-ikony (*sonic icons*). Nacisk został przy tym położony nie tylko na szukanie śladów percepcji audialnej w tekstach opisujących przestrzeń miasta w obliczu kataklizmu wojny, lecz również na poszukiwanie ciągłości doświadczeń audytywnych w mieście, czyli powiązań między pejzażem dźwiękowym (*soundscape*) a krajobrazem pamięciowym (*memoryscape*). Ten problem – uobecniania przeszłości poprzez przestrzeń nowoczesnego miasta – opisywałam także na trzecim przykładzie, figury miejskiego cmentarza, próbując wyróżnić modele lektury nekropolii w jej powiązaniu z historią *polis*.

Zagadnienie związków między historią i miastem wpisuje się w bogatą problematykę nowoczesnych dyskursów memorialnych, w których ważną funkcję pełni kategoria melancholii. Dla opisanego bardzo dziś licznych literackich opracowań figury miasta w duchu nostalgii za przeszłością i melancholijnego spojrzenia na przestrzeń wprowadziłam pojęcie apokryfu urbanistycznego – formy stanowiącej opis miasta nieistniejącego inaczej niż w mieście, we wspomnieniu czy w marzeniu. Tworzenie miejskiego apokryfu jest strategią radzenia sobie z historyczną traumą, wyraża ustawiczną dialektykę ciągłości i zacierania śladów, jest manifestacją straty, której nie da się już wypełnić, miasta nieistniejącego, które staje się elegią, co w dużej mierze jest przypadkiem literatury wojennej, emigracyjnej i przesiedleńczej, naznaczonej zerwaniem, raną przestrzenną i nieciągłością. To nie jest zapis żałoby po utraconym mieście, lecz nigdy niekończącej się melancholii, w której bolesną stratę podmiot projektuje w miejską przestrzeń, by następnie poddać ją dyskursywnej kontemplacji. Strategię tworzenia apokryfu miejskiego reprezentuje tak zwana proza korzenna i znaczna część eseistyki miejskiej, czyli teksty próbujące wspomniane cięcie zapełnić pracą resemiotyzującą miasto, wpisać w realną przestrzeń praktyki to, co zapomniane, a być może nigdy nieistniejące. Praktyki te stają się realne dzięki literaturze, realne w tym sensie, że wtórnie wpisują się

w kulturowo doświadczaną i symboliczną przestrzeń polskich miast. Doświadczenie melancholii miejskiej dochodzi do głosu w tworzeniu urbanistycznych apokryfów, ale ujawnia się również w szczególnych predylekcjach wyobraźni i opisu. Do takich zaliczyłam obecność motywu kamienia/ciężkości/ruiny, który analizowałam na przykładzie twórczości między innymi Herberta; pragnienie uobecnienie minionego (Gumbrechtowskie *desire for presentification*), które opracowywałam na podstawie między innymi eseistyki Baranowskiej; formę urbanistycznego itinerarium, którą omawiałam w odwołaniu do twórczości Zagajewskiego; czy figury wyrażania pustki, nieobecności podmiotu w przestrzeni, które rekonstruowałam między innymi z eseistyki Wittlina.

Ten silnie podmiotowy rys w analizach nowoczesnej wyobraźni urbanistycznej doprowadził też do wyodrębnienia pola zagadnień związanych z – jak to nazwałam – psychoanalizą miasta, czyli lokowaniem w przestrzeni *polis* tego, co wyparte, niechciane, wstydlive, pożądane czy budzące lęk. Uwagę poświęciłam tutaj miejskiemu *dreamscape* 'owi, czyli literackim technikom ujmowania przestrzeni miejskiej w technice onirycznej (obecnym na przykład w prozie Schulza czy Tulli). Badałam sposób, w jaki tropologia snu wpływa na literacką topografię miasta, jakie figury stają się nośnikami sennych pragnień i traum, jakim odkształceniom ulega oparta na porządku *ratio* mapa miasta. Tematem studiów stały się także urbanistyczne heterotopie (w rozumieniu Foucaulta), których upatrywałam w figurze miejskich szpitali (ten fenomen kulturowy rekonstruowałam na podstawie między innymi *Zawału* Białoszewskiego), oraz wyobrażeniu miasta podziemnego. Artystyczne reprezentacje urbanistycznego fantazmatu podziemnego miasta realizują się w dwóch podstawowych wariantach: w narracjach o wojnie, jako element ówczesnej mapy miejskiej i praktyk chodzenia (jak dzieje się to w *Pamiętniku z powstania warszawskiego*), i w obrazach miast nawiedzonych przez traumy z przeszłości. To właśnie motyw nawiedzenia miasta (analizowany na przykład na podstawie powieści *Ciemno, prawie noc* Joanny Bator czy *Tak to ten* Jerzego Sosnowskiego), jako jedno z tych ujęć fabularnych, które uznać można za symptom nowoczesnego myślenia o przeszłości, przestrzeni i (nie)pamięci, stał się przedmiotem szczegółowych analiz inspirowanych zakorzenionymi w kulturze wyobrażeniami górnego i dolnego miasta, czy też – za Tadeuszem Sławkiem – archi- i architektury miejskiej. Koncepty te otwierają urbanistyczną przestrzeń na dwa wymiary: ten ogarnięty porządkiem geometrii, planu i racjonalności i ten związany ze sferą działania nieświadomego. Na materiale literatury współczesnej śledziłam punkty przecięcia obu wymiarów miejskości, opracowując kolejne fantazmaty nowoczesnej wyobraźni miejskiej (jak choćby okna-oczy miasta, lustra, motyw zbrodni miejskiej czy rolę architektury w reprezentacji *psyche* zbiorowości miejskiej).

Zasadniczo celem, który przyświecał wszystkim opisanym powyżej studiom, było stworzenie swoistego słownika najważniejszych pojęć współczesnej wyobraźni urbanistycznej i ukazanie jej wielorakich uwarunkowań, zadłużeń, odniesień itd. Tak sprofilowane badania dopełniły analizy z ducha performatyki. Ostatnie pole problemowe wiązało się bowiem z analizowaniem obecności literatury w przestrzeni miejskiej oraz wpływu tekstów artystycznych na kształt realnych działań podejmowanych w mieście (działań kulturalnych, sposobów percepcji i osvajania przestrzeni przez mieszkańców, codziennych praktyk spacialnych). Stało się to istotnym elementem projektu, ponieważ zainteresowanie tematyką miejską niejako wymusza wyjście poza tekst, ku miastu jako rzeczywistej przestrzeni geograficznej, w której obrębie dochodzi do współdziałania tekstualności i materialności, obrazu i słowa, wreszcie – miejsca i literatury. Ścisły związek między *polis* a kulturą, w której ramach powstają urbanalia jako świadectwa doświadczenia miejskości, ujawnia się w co najmniej kilku zjawiskach o charakterze spacialno-tekstualnym, które stały się przedmiotem studiów. Są to zatem: fenomen obecności literatury w realnej przestrzeni miasta (na przykład kawiarnie literackie czy pomniki pisarzy), specyficzna retoryka przechadzki, którą określa się jako turystykę kulturową (zwłaszcza turystykę fikcji, na przykład wycieczki śladami bohaterów znanych powieści – to zjawisko opracowałam, badając między innymi fenomen skandynawskiego kryminału), teksty powstające w ramach antropologii codzienności miejskiej lub/i folkloru urbanistycznego (na przykład graffiti czy wlepki, ale też świadomie tworzona sztuka, jak *street art*) oraz towarzyszące im zjawisko wzajemnych inspiracji – literatury powstającej pod wpływem rzeczywistych miejsc (na przykład pasaże i spacerowniki) czy praktyk przestrzennych mających swój pierwowzór w literaturze (stylizowanie miejsc na te znane ze świata fikcji). Jednocześnie badania te doprowadziły do ujawnienia trudności o charakterze teoretycznoliterackim, które starałam się opracować, proponując inne ujęcia takich problemów, jak granice literatury, gatunkowość form literacko-architektonicznych czy estetyka recepcji utworów funkcjonujących w przestrzeni urbanistycznej (styl odbioru uwzględniający parametr przestrzenny, usytuowanie i nadawcy, i odbiorcy w rzeczywistych miejscach geograficznych). Traktując literaturę jako jedną z wielu wypowiedzi dialogujących w polu kulturowym nowoczesności, na równi z innymi formami – także takimi, jak dyskursywne i wizualne teksty wypełniające przestrzeń urbanistyczną – badałam wybrane instalacje miejskie wprowadzające utwór literacki w nowy kontekst praktyk przestrzennych, fenomen turystyki fikcji oraz rekonstruowałam sposoby kulturowego „czytania” *polis*, tworząc studium przypadku wybranego miasta.

Ten obszar badań ukazuje też najpełniej sposoby wykorzystania prezentowanych studiów. W wymiarze ściśle filologicznym mogą one służyć wzbogaceniu narzędzi lektury o te zaaplikowane z obszaru rdzennie nieliteraturoznawczej refleksji nad nowoczesnością. Z kolei w perspektywie *urban studies* prezentowane rozważania ukazują rolę literatury w sposobach dyskursywnego, a co za tym idzie – także rzeczywistego, codziennego, instytucjonalnego – zagospodarowywania przestrzeni miejskiej. Badanie wyobraźni urbanistycznej oznacza w istocie także rekonstruowanie *milieu* nowoczesności, z jej lękami, marzeniami, traumami, co wiąże prezentowane studia z problematyką tożsamości i doświadczenia (najsilniej ujawnia to ujęcie imaginarium miejskiego, za Małgorzatą Nieszczerzewską, w jego wymiarach – narcystycznym, nostalgicznym, neurotycznym i kompensacyjnym). Wreszcie humanistyczne studia miejskie przekładają się na dyskusje o kształcie nowoczesnego miasta – w sensie praktyk przestrzennych mieszkańców (tu na przykład zjawisko spacerów śladami pisarzy), tworzenia wspólnot miejskich (tu choćby mitotwórcza rola literatury), estetyki przestrzeni urbanistycznej (na przykład typomurale czy instalacje literacko-plastyczne) oraz potencjału turystycznego miast (którego ważnym elementem jest właśnie literatura popularyzująca turystyczne atrakcje, a czasami nawet je wytwarzająca).

Podsumowaniem studiów prezentowanych w monografii stała się próba ujęcia humanistycznych studiów miejskich w perspektywie diachronicznej. Dokonując porównania twórczości Waltera Benjamina i Orhana Pamuka, ukazałam proces ewolucji wyobraźni urbanistycznej od pragnienia syntezy, metaforyki miasta-księgi (wyrażonej w formule prolegomenów, jaką proponuję do interpretacji *Pasaży* Benjamina) do wybuchu kultury nostalgii i pamięci, metaforyki miasta-elegii lub miasta-mitu (zwizualizowanej w figurze tkaniny, którą eksploruję w odniesieniu do pisarstwa Pamuka) – od figuracji podmiotowości w postaci edytora miasta nowoczesności do figury archiwisty poszukującego śladów minionego w ponowoczesnej przestrzeni. Takie ujęcie w moim przekonaniu pozwoliło na lekturę klasycznych tekstów wyobraźni miejskiej, a także na podsumowanie badań poprzez ukazanie kierunków przemian w obrębie literatury urbanistycznej, przemian technik deskrypcji miasta, sposobów konstrukcji wypowiadającego podmiotu i reprezentacji doświadczenia przestrzeni.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych:

Głównym kierunkiem badań, które konsekwentnie kontynuuję od czasu powstania rozprawy doktorskiej, jest problematyka przestrzenna, związana ze zwrotem topograficznym i geopoetyką, w tym zwłaszcza studia miejskie. W jej ramach powstało kilkanaście artykułów naukowych publikowanych w monografiach wieloautorskich oraz punktowanych

czasopismach. Studia spacialne zaowocowały również publikacją wieloautorskiej monografii *Czesława Miłozza „północna strona”* (red. M. Czermińska, K. Szalewska, Gdańsk 2011, ss. 491), której jestem współredaktorką. Wydanie książki poprzedziła międzynarodowa konferencja *Czesława Miłozza północna strona*, w czasie której pełniłam funkcję sekretarza i współorganizatorki. Konferencja ta stała się spotkaniem miłoszologów z kraju i świata oraz ważnym wydarzeniem w kalendarzu obchodów stulecia urodzin noblisty. Monografia zawiera z kolei istotne i cytowane studia poświęcone reinterpretacji twórczości Miłozza z uwzględnieniem przestrzennego parametru jego twórczości. Prowadzone przeze mnie studia spacialne znalazły też swoją kontynuację w redakcji naukowej numeru monograficznego czasopisma „Jednak Książki”, numeru poświęconego rzadko podejmowanej w obrębie *urban studies* problematyce małych miast (*(Mało)miejskość* – numer monograficzny czasopisma Instytutu Filologii Polskiej UG „Jednak Książki. Gdańskie Czasopismo Humanistyczne”, red. numeru K. Szalewska, Gdańsk 2014, nr 1, ss. 269), oraz w publikacji wieloautorskiej monografii *Nie-miejsca. Teorie spacialne we współczesnych praktykach interpretacyjnych* (red. K. Szalewska we współpracy z Kołem Teoretyków Literatury UG, Gdańsk 2014, ss. 256).

Próba upowszechniania badań nad przestrzenią na arenie międzynarodowej stały się natomiast teksty *City textualisation strategies: literary conceptualisations of an urban space in Walter Benjamin's 'The Arcades Project'* ([w:] *Industriekulturen: Literatur, Kunst und Gesellschaft*, hrsg. K. Kupczyńska, M. Gołaszewski, Frankfurt am Main 2012, s. 211–221); *The Experience of Urbanity in Contemporary Polish Literature* („Forum for World Literature Studies” 2014, Vol. 6, no. 3, s. 392–408); *Gdańskie rites de passage. Od Hanzji do post-polis*, ([w:] *Neunte deutsch-polnische Begegnung zu Wissenschaft und Kultur im zusammenwachsenden Europa*, hrsg. G.H. Goring, „Schriftenreihe der Danziger Naturforschende Gesellschaft”, Bd. 10, Danziger Naturforschende Gesellschaft, Lubeka 2009, s. 160–168). Od 2015 roku współpracowałam w ramach międzynarodowej grupy badaczy zaproszonych przez Georgia State University przygotowujących monografię *Sustainability and the City: Urban Poetics and Politics*. Publikacja ukazała się w tym roku nakładem Lexington Books w znanej serii „Ecocritical Theory and Practice”. Zamieszczono w niej monograficzny rozdział mojego autorstwa – *Sustainable urban development and literature. A Central-European view*. W 2013 roku brałam również udział w europejskim programie „Erasmus”, goszcząc z cyklem wykładów dotyczących problematyki spacialnej w Katedrze Sławistyki na Uniwersytecie w Ostrawie.

W ramach badań nad miastem powstała także monografia *Pasaż tekstowy. Czytanie miasta jako forma doświadczania przeszłości we współczesnym eseju polskim* (Kraków 2012,

Universitas, seria „Modernizm w Polsce”, ss. 348, jest to zmodyfikowana, uzupełniona i poszerzona wersja rozprawy doktorskiej). Prezentowane w publikacji badania miały charakter interdyscyplinarny, łącząc problematykę antropologii przestrzeni miejskiej z zagadnieniem gatunkowości istotnej i reprezentatywnej dla nowoczesnej twórczości literackiej – eseistyki. Założeniem pracy było istnienie i definiowalność tekstowego pasażu jako gatunku literackiego, uściślając – gatunku eseistycznego, celem zaś stała się próba wprowadzenia go do refleksji genologicznej oraz nazwania i zdefiniowania cech właściwych wyróżnionym tekstom określonym przez mnie jako tekstowe pasaże. Cech pozwalających odróżnić wprowadzany przeze mnie gatunek od innych, już skodyfikowanych form wypowiedzi literackiej, w których przestrzeń miejska ulega tematykacji. Pasaż tekstowy nie jest więc w moich rozważaniach esejem o mieście, lecz intelektualną przechadzką po utekstowanej przestrzeni. Pasaż tekstowy ujęłam zatem jako tekstowy korelat pasażu architektonicznego, jako gatunek (*genus*) organicznie związany z miejscem (*locus*).

Korpus badanych tekstów stanowiły nowoczesne eseje polskie, czemu przyświecał cel steoretyzowania dwóch istotnych dla współczesnego literaturoznawstwa problemów – niejednoznacznego statusu eseju jako gatunku literackiego oraz prawomocności refleksji genologicznej w obliczu ponowoczesnego rozmycia gatunków. W ten sposób sformułowana problematyka badania pasażu wyznaczyła jednocześnie zakres analiz przeprowadzanych z użyciem narzędzi poetyki opisowej. Źródłem ich inspiracji była przede wszystkim twórczość Waltera Benjamina – twórcy analogii pomiędzy miastem a pasażem architektonicznym oraz między pasażem a pismem. Struktura monografii w zamierzeniu odwzorowywała hierarchię cech konstytutywnych dla tekstowego pasażu jako gatunku. W kolejności rozdziałów były nimi – podmiot tekstowy, kompozycja gatunku i figury myśli, których badanie znajduje swój odpowiednik w analizie figur słowa. Całość zakończyła próba otwarcia rozważań genologicznych na doświadczenie kulturowe przez ukazanie pasażu jako medium to doświadczenie przekazujące, wynikająca z założenia reprezentatywności literackiego gatunku względem nowoczesnych dyskursów. Wówczas zaś pasaż tekstowy nadbudowujący się nad topografią miejską jako odbiciem topografii dyskursów rozumieć można jako formę literackiej wypowiedzi reprezentującą nowoczesne doświadczenie bycia-w-przestrzeni. Wtedy z kolei badanie, wydawałoby się, „staremodnej” kategorii gatunku staje się śledzeniem potrzeb, fascynacji i fantazmatów współczesności znajdujących kształt w narracyjnej pracy *flâneura* – kronikarza miasta i jego dyskursów. Rozważania przedstawione w książce, odchodząc od tradycyjnie pojmowanej genologii, ukazały inną perspektywę myślenia o gatunkowości – jako o kulturowej formie reprezentacji doświadczenia i zbiorze reguł jego dyskursywnego

porządkowania. Pozwoliło mi to na wyjście od analizy literatury (na przykładzie współczesnej eseistyki polskiej) ku szerszej problematyce związków między miastem i nowoczesną refleksją humanistyczną (z założeniem, że nowoczesność można utożsamiać z doświadczeniem miejskości). Badania doprowadziły ponadto do osadzenia w myśli literaturoznawczej formy pasażu tekstowego, do propozycji nowych odczytań klasycznych tekstów eseistyki polskiej oraz do dostrzeżenia związków między przestrzenią a kształtami dyskursu (lektura miasta została przedstawiona jako problem filologiczny).

Drugi obszar moich badań wyznaczają problemy dotyczące związków między literaturoznawstwem i historią, dyskursów memorialnych, wyobraźni historycznej oraz estetyki melancholijnej. Prowadzone prace doprowadziły do powstania artykułów naukowych publikowanych w punktowanych czasopismach i monografiach wieloautorskich (na przykład *Prze-pisywanie historii literatury. Rekonesans*, [w:] *Kulturowa historia literatury*, red. A. Lebkowska, W. Bolecki, Warszawa 2015, s. 517–529; *Fabryka Schindlera – tektonika dyskursów*, „Jednak Książki. Gdańskie Czasopismo Humanistyczne” 2015, nr 3, s. 69–88; *Literatura popularna i nowy historycyzm*, [w:] *Tropy literatury i kultury popularnej*, red. S. Buryła, L. Gąsowska, D. Ossowska, Warszawa 2014, s. 31–43; *Main Trends and Problems Concerning the Polish Reception of Memory Studies*, „Studia Slavica” 2014, nr XVIII/2, s. 127–134; *Archiwum i przemijanie. „Decasia” Michaela Gordona i Billa Morrisona*, „Kultura Współczesna” 2011, nr 4 (70), s. 148–159 i inne, wymienione w wykazie dorobku) oraz udziału w dużych konferencjach dotyczących tej tematyki (jak na przykład *Regions of Memory* organizowanej przez Europejską Sieć Pamięci i Solidarności oraz Freie Universität Berlin). W powyższych badaniach podjęłam problemy kluczowe dla studiowania nowoczesnej wyobraźni historycznej, takie jak kształty historiograficznego dyskursu, alegoria jako forma myślenia/pisania o przeszłości, połączona z figurami melancholii i śladu czy kategorie wypracowane na gruncie analiz Franka Ankersmita i Hansa-Ulricha Gumbrechta (przeszłość jako doświadczenie, pragnienie uobecnienia, prywatyzacja przeszłości, figura archiwum i inne). W ramach studiów nad nowoczesną fantazmatyką i melancholią powstała także wieloautorska monografia *Przekleństwo rzeczywistości. Rzecz o obsesji i fantazji*, której jestem współredaktorką (red. A. Pawliszyn, K. Szalewska, Gdańsk 2009, ss. 254).

Na mój dorobek naukowy składają się dwie monografie autorskie, współredakcja naukowa trzech monografii wieloautorskich, redakcja naukowa monograficznego numeru czasopisma naukowego oraz autorstwo ponad 40 artykułów naukowych publikowanych w czasopismach i monografiach zbiorowych (szczegółowo przedstawiam to wykazie dorobku, kilka kolejnych zostało zgłoszonych do druku). Za osiągnięcia naukowe otrzymałam w 2014 roku stypendium

START przyznawane przez Fundację na rzecz Nauki Polskiej (stypendium dla wybitnych młodych uczonych posiadających udokumentowane osiągnięcia w swojej dziedzinie badań). Brałam udział, jako referentka, w ponad 20 naukowych konferencjach ogólnopolskich i międzynarodowych. Byłam też współorganizatorką sześciu konferencji naukowych o zasięgu krajowym i międzynarodowej, wspomianej już konferencji *Czesława Miłosza „północna strona”*. Doświadczenie naukowe zdobywałam, pracując w ramach zespołów badawczych (Pracowni Badań nad Przestrzeniami Nowoczesności Uniwersytetu Gdańskiego oraz Pracowni Badań nad Narracjami Pamięci Pogranicza Kulturowego Uniwersytetu Gdańskiego) oraz w Komitecie redakcyjnym „Jednak Książki. Gdańskiego Czasopisma Humanistycznego”.

Nadto jestem promotorką pomocniczą dwóch rozpraw doktorskich (praca obroniona Dobrosławy Korczyńskiej-Partyki, *Narracje miejskie w polskiej prozie po 1989 roku*, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego, promotor: prof. dr hab. Aleksandra Ubertowska; praca w trakcie przygotowywania Maksymiliana Wroniszewskiego, *Literackie opisy doświadczenia Berlina w literaturze polskiej od roku 1933 do czasów najnowszych*, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego, promotor: prof. dr hab. Zbigniew Majchrowski). Na moje doświadczenie dydaktyczne składają się też promotorstwo prac licencjackich oraz prowadzenie kilkunastu przedmiotów, w tym kursów autorskich, na kierunkach: filologia polska, logopedia, etnofilologia kaszubska i teatrologia. W latach 2011–2015 pełniłam funkcję opiekunki studenckiego koła naukowego – Koła Teoretyków Literatury Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego, współorganizując ze studentami spotkania naukowe, konferencje i gościnne wykłady. W 2011 roku byłam egzaminatorką Konkursu historycznoliterackiego dla uczniów szkół średnich *Bolesław Prus – w setną rocznicę śmierci pisarza*, a w 2016 roku – Konkursu historycznoliterackiego dla uczniów szkół średnich *Henryk Sienkiewicz – w 170. rocznicę urodzin i 100. rocznicę śmierci* (oba organizowane przez IBL PAN). Od 2010 roku jestem też egzaminatorką Komisji Okręgowej Olimpiady Literatury i Języka Polskiego. Wszystko to w moim przekonaniu uzupełnia zaprezentowany powyżej dorobek naukowy o ważny aspekt działań dydaktycznych i popularyzatorskich.

Katarzyna Szolowska
.....
podpis wnioskodawcy